

Simicskó István: Veszélyhelyzet van

Bevezetés

A hadviselés, a háborúskodás tulajdonképpen egyidős az emberiséggel. A történelem háborúinak rendszeresen visszatérő eleme voltak a különböző járványok is, amelyek a sebesült katonákat, szűk táborokban, erődökben nagy számban, rossz higiéniai körülmények mellett összezsúfolt hadseregeket, valamint az éhezéstől és a dúlástól legyengült hátországot is megtizedelték. Emiatt az emberek körében – joggal – óriási félelem övezte a különböző megbetegedéseket, és az orvostudomány fejlődésének korai szakaszában inkább istenítéletnek tekintettek egy-egy ragályt, mintsem a korabeli tudomány által magyarázható, *horribile dictu* szánt szándékkal, meghatározott célból, emberkez által előidézett bajnak. „Mert, ha most kinyújtanám kezemet és megvernélek téged és a te népedet döghalállal, akkor kivágattatnál a földről.”[1]– figyelmeztette az Úr a fáraót, mielőtt a világ talán legismertebb járványaként előidézte az egyiptomi tíz csapás egyikét. A zsidó-keresztény kultúrkörben kialakult és fejlődött népek részére ez a figyelmeztetés azt az alapvető és természetes önvédelmi igényt szimbolizálja, amely szükséges ahhoz, hogy a társadalmak mindenkor valós fenyegetésként tartsák számon, ezáltal törekedjenek a megelőzésére, illetve a rendelkezésre álló eszközökkel igyekezzenek megszüntetni és túlélni az időről időre visszatérő pandémiás válságokat.[2]

Járvány, mint biológiai fegyver

Habár a természet eszköztára mind sokszínűségben, mind brutalitásban kimeríthetetlennek tűnik, a biológiai pusztítás legcélzottabb és legkifinomultabb fegyverei az emberhez kötődnek. Méreg, ürülék, oszlásnak indult holttest, vagy például fertőzött textília is lehetett betegség vagy halál hordozója. Ha azt gondoljuk, hogy a biológiai hadászat gondolata csupán a modern kor terméke, bizony tévedünk. Az ember már azelőtt alkalmazott ilyen eszközöket katonai célokra, hogy minden tekintetben tisztában lett volna azzal, hogy pontosan mit is tesz, és a szükséges tudományos ismeretek hiányában a következmények felmérésére sem kerülhetett sor teljeskörűen.

A történelem legpusztítóbb járványa a XIV. század közepén, 1347 és 1352 között tomboló pestisjárvány volt. A fertőző megbetegedésért a világszerte előforduló *Yersinia pestis* elnevezésű baktérium felelős, amelyet leggyakrabban patkánybolha terjesztett, de a fertőzött állat harapása, vagy érintése is okozhatott emberi megbetegedést. Ez a kórokozó volt az

egyik első biológiai fegyver az írott történelemben, amelyet jellemzően ivóutak fertőzött tetemekkel történő megmérgezésével, vagy a megbetegedésben meghalt emberek holttestének az ostrom alatt lévő városba vagy várba történő bejuttatásával indítottak útjára.

Utóbbi módszert bizonyítható módon a Krím-félsziget délkeleti tengerpartján elhelyezkedő, egykori genovai gyarmatváros, Kaffa ostrománál alkalmazták a települést ostromló tatárok, amikor 1347-ben a pestisben elhunyt, fertőzött halottakat hajítottak a falak mögé.

Természetesen nem ez a haditett volt az egyedüli forrása az ugyanabban az évben az Európa nagy részét elárasztó ragálynak, ugyanakkor minden bizonnyal hozzájárulhatott ahhoz, hogy a kereskedelmi útvonalakon keresztül a mediterrán térség számos szeglete kapcsolatba kerüljön a betegséggel. A Fekete Halálnak is nevezett dögvész becslések szerint a korabeli Európa lakosságának harmadát kiirtotta, és összességében több, mint százmillió ember halálát okozta a világon. A biológiai hadviselés hasonló formáját választották az orosz cári csapatok, amikor 1710-ben Rigát ostromolták, illetve az amerikai gyarmatosítók, amikor himlős nyirokkal szennyezett takarókkal fertőzték meg a Delaware indiánokat 1763-ban.

A pestis járvány gyors terjedésének és pusztító következményeinek oka elsősorban abban keresendő, hogy Európa zsúfolt és mocskos városai kiváló terepnek bizonyultak.

Csatornahálózat hiányában az utcákat ürülék, az ivóvizet az iparosok munkája szennyezte, az embereket pedig az éhezés egyébként is gyengítette. Ugyanakkor a kedvezőtlen higiénia és az általánosan rossz fizikai kondíció mellett mindenképpen súlyosította a helyzetet az a körülmény is, hogy az érintett társadalmak nem, vagy hatékonyan nem voltak képesek megfelelő biztonsági intézkedéseket végrehajtani. Ennek egyrészt oka volt a probléma elégtelen azonosítása a fentebb említett tudományos ismeretek hiányában, másrészt a korabeli szervezeti és közjogi keretek sem tették lehetővé a katasztrófa elkerüléséhez, vagy következményeinek mérsékléséhez szükséges gyors, egységes és hatékony fellépést, illetőleg a közjogi keretekkel kölcsönhatásban lévő társadalmi fegyelmezetség szintje sem volt optimális az indokolt védelmi intézkedések eredményes megvalósításához.

Hagyományos járványvédelmi intézkedések

„Így borította a Cecrops[3] országának a földjét, gyászba a dögvészes levegő s ilyforma betegség, pusztává tévén utakat s kiürítve a várost.”[4] Ezzel a sorral szemléltette Lucretius római költő a korabeli Athénban pusztító járvány következményeit. Ha a mai tudásunkkal járványokra gondolunk, megfélekezésének hagyományos eszközeként a fertőzött személyek, vagy területek elkülönítése juthat először eszünkbe.

A karantén szó eredetileg a XIV. századi *Quaranta giorni* olasz kifejezésből ered, ami negyven

napot jelent. Ez a hajók és a hajózó személyzet negyven napos vesztegzár alá vonása volt, mielőtt beléptek volna a kikötőbe, ugyanis ennyi idő alatt rend szerint kiderült, van-e ragályos beteg a hajón. Kezdetben a nagy kereskedővárosállamokban, elsősorban Velencében, Raguzában, illetve Milánóban alkalmazták, de a XV-XVI. századtól kezdve egész Európában elterjedt intézménnyé vált. Jellemzően abból állt, hogy lezártak bizonyos városrészeket, illetve a fertőzöttek otthonait, így mások nem tudták megközelíteni a fertőzötteket, illetve a ragályos betegek nem tudtak másokat megfertőzni. Sok helyen már ekkor igyekeztek a közigazgatás eszközeivel kezelni a helyzetet, és mai szóhasználattal élve egyfajta szakhatóságként egészségüggyel és járványüggyel foglalkozó hivatalt állítottak fel. Karanténállomások, elkülönítő létesítmények, járványkórházak épültek. A középkor végére szigorú és kötelező állami intézkedések és törvények határozták meg a karanténszabályokat.

Magyarországot a XVIII. században az Oszmán Birodalomból, Erdélyen keresztül is elérte a pestis egyik késői hulláma, a korban hozzávetőleg húszezer lelket számláló Debrecen népességének közel felét kiirtva. A járvány ellen már 1738 januárjától hozott megelőző intézkedéseket a város. Zárva tartották és őriztették a kapukat, azonban ez nem gátolta meg a ragály terjedését és alig egy év múlva már pestiskórházakat kellett létrehozni.

A városon belül a járvány pusztítását a magisztrátus a királyi Helytartótanáctól kapott rendeletek előírásai szerint igyekezett megakadályozni. Korlátozták vagy megszüntették a nagyobb csoportosulással járó munkákat és társadalmi eseményeket (aratás, szüret, vásár), lezárták és őriztették a pestises házakat. Szigorú szabályokat alkalmaztak a temetések során: külön pestistemetőt létesítettek a városon kívül, külön "temetőembereket" és kocsisokat fogadtak a halottak kivitelére, a halottlátogatást, ceremóniális temetést, torozást betiltották. A város népe azonban sorozatosan megszegte e rendszabályokat, augusztusban pedig nagyobb zendülésre, a karhatalommal való véres összeütközésre is sor került. A pestis a téli hónapokban kezdett visszaszorulni, s 1740 áprilisában az egészségügyi főbiztos feloldotta Debrecen a kilenc hónapos vesztegzár alól.[5]

Az egységes és országosan kötelező előírások végrehajtásában a lelkészek, a helyi egészségügyi szervezetek és a karhatalom vett részt. A nyilvános vallásgyakorlás keretében az egészségügyi rendszabályok betartása a nép lelkiismeretei kötelességévé lett nyilvánítva, ezzel is tudatosítva a lakosságban a helyzet komolyságát és motiválva az előírások önkéntes követését. A rend fenntartásában a helyi karhatalom állandó erői mellett a hivatásos katonaság is részt vett. Mindezek ellenére a nép nem minden esetben tudott fegyelmezett maradni a szükség óráiban és sokan szembe szegültek a központi rendeletekkel, a karantént megsértve kiszöktek a lezárt házakból, a vásártilalom ellenére árusítottak, illetve

szabályellenesen, csoportosan vettek részt a járvány áldozatainak temetésén. Az engedetlenség egyik kiváltó oka lélektani oknak is tekinthető, hiszen a Kálvinista Rómaként is ismert, erős önállósági tradícióval rendelkező Debrecenben az egyébként szükségszerű biztonsági intézkedések is ellenállást váltottak ki, amikor azokat csupán a Habsburg uralkodó parancsaként interpretálták a hatóságok.

A járvány társadalomra gyakorolt hatása

A járványok társadalompszichológiájáról szemléletes képet fest számunkra Albert Camus. „*A csapás végeredményben megszokott dolog, de amikor lesújt ránk, nehezen hiszünk a csapásban. Ugyanannyi pestis volt már a világban, mint amennyi háború. És mégis, a pestisek és a háborúk az embereket mindig készületlenül találják. ...A csapás nem emberszabású, bebeszéljük tehát magunknak, hogy a csapás valószerűtlen, rossz álom, majd csak elmúlik. De nem mindig múlik el, egyik rossz álom jön a másik rossz álom után, és az emberek múlnak el, és elsősorban a humanisták, mert nem voltak elővigyázatosak. ... Csak kötötték az üzleteket, készülődtek utazásaikra, nézeteik voltak. Hogyan is gondoltak volna a pestisre, mely megsemmisíti a jövőt, az utazgatást, vitatkozást? Azt hitték, szabadok, pedig soha senki nem lesz szabad addig, ameddig csapások lesznek.*”[6]

A járvány alkalmával egy közösségben a hétköznapi rendjének felborulása és a betegségtől való félelem, az elkülönítés kiváltotta magány, és a körülmények összjátékaként fellépő általános bizonytalanság rengeteg feszültséget szülhet a társadalomban, vagy azon belül kisebb közösségekben. Ezen feszültségektől való menekülés kényszere vihet rá egyeseket a rendszabályok figyelmen kívül hagyására, például a karantén megszegésére, izolált rokonaik meglátogatására, illetőleg megszokott életvitelük folytatására, a megélhetéssel kapcsolatos félelmeik miatt munkájuk erőltetésére, a bezártság következtében pedig a közösségbe vágyódásra. Felmerül a kérdés, hogy az ember a járványtól, vagy megszokott életrendje felborulásától fél-e jobban, és, hogy milyen reakciót váltal ki az emberélet védelme érdekében ideiglenesen meghozott, ugyanakkor a megélhetés, vagy az alkotmányos jogok bizonyos területén a járvány előtti időszakhoz képest korlátozást jelentő rendkívüli intézkedések.

Megállapítások a 21. századi világjárványról

A középkori járványoknak köszönhetően pozitív civilizációs változások is bekövetkeztek a történelem során. Az európai nagyvárosok kiépítették csatornahálózatukat, vízvezeték-rendszerüket, valamint közegészségügyi, köztisztasági szervezeteiket, illetőleg a lakosság életmódjának szerves részévé vált a fürdőszoba, az angolvécé és a lakás rendszeres

takarítása. Mindemellett a vonatkozó tudományágak, a bakteriológia és a virológia, valamint az epidemiológia kutatása is rohamos fejlődésnek indult, illetőleg kifinomultabb rendszabályok és tájékoztatási módok is rendelkezésre állnak.

Egy járvány elterjedéséhez három feltétel szükséges: a fertőző forrás, a kórokozó terjedését biztosító természeti és társadalmi tényezők, valamint az adott fertőző megbetegedéssel szemben fogékony szervezet. A közegészségügyi és biztonsági rendszabályok, előírások a terjedést lehetővé tevő tényezők kezeléséért felelősek. A kitört járvány megfékezése minősített időszakos rendszabályok bevezetését igényelheti, amelyek legalább olyan mértékben korlátozhatják az alkotmányos jogokat, mint amikor ezt háborús okok váltják ki.

A koronavírus (COVID-19) megjelenése és terjedésének megindulása következtében Magyarország Kormánya gyorsan reagál, 2020 március 11-én a 40/2020. (III. 11.) Kormányrendelettel *„az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében Magyarország egész területére”* veszélyhelyzetet hirdetett ki Magyarországon, amely egy alkotmányosan szabályozott különleges jogrend életbe lépését jelentette. Magyarország Alaptörvénye hat minősített időszakot határoz meg: rendkívüli állapot, szükségállapot, megelőző védelmi helyzet, terrorveszélyhelyzet, váratlan támadás, veszélyhelyzet. Az első öt jogrend kizárólag az ország fegyveres védelme érdekében léphet életbe, a veszélyhelyzet viszont lényegesen szélesebb körben alkalmazható, ennek ellenére az említett kormányzati döntésig nem volt precedens arra rendszerváltást követően, hogy Magyarországon ilyen különleges állapotot kerüljön kihirdetésre.

A veszélyhelyzetet a Kormány hirdeti ki, és ebben a jogrendben a Kormány az elsődleges döntéshozó. A Kormány tagjainak, illetve többek között a polgármestereknek a hatásköre és a felelőssége is kiszélesedik, tehát a központi intézmények mellett az önkormányzati szint is fontos szerepet kap a jogrend bevezetését indukáló probléma kezelésében.

Veszélyhelyzetben a jogalkotási folyamat gyorsabb, hiszen a Kormány rendeletet alkothat sarkalatos törvényben[7] meghatározottak alapján, egyes törvények alkalmazását felfüggesztheti, törvényi rendelkezésektől eltérhet és rendkívüli intézkedéseket is hozhat, mindezekhez pedig nincs szükség az Országgyűlés előtti zajló hosszú, és szerteágazó törvényhozási folyamatra. A veszélyhelyzet esetén kiadott kormányrendelet 15 napig marad hatályban. Ennek meghosszabbítására az Országgyűlés kizárólagos felhatalmazása alapján van csak lehetőség és a veszélyhelyzet megszűnésével – amely állapot elérése az egész intézkedéssorozat célja – a különleges jogrend automatikusan hatályát veszti.

A legfontosabb veszélyhelyzeti intézkedésként a járványgócnek számító országokból,

Olaszországból, Kínából, Dél-Koreából és Iránból beutazási tilalmat vezettek be, valamint visszaállították a határellenőrzést a szlovén, valamint az osztrák schengeni határszakaszon és a magyar-horvát határon. Megtiltották a száz főnél nagyobb beltéri és az ötszáz főnél nagyobb kültéri rendezvények megtartását, a felsőoktatásban intézménylátogatási tilalmat vezettek be, az iskolák pedig digitális tanrendre tértek át, valamint kijárási korlátozás lépett hatályba, amellyel korlátozták a lakosság nyilvános helyen való tartózkodását. A helyzet súlyosbodása esetén további intézkedési lehetőséget jelent például a „kijárási tilalom” szigorítása, a közúti, vasúti, vízi és légi járművek forgalmának korlátozása, továbbá az ország meghatározott területéről a lakosság evakuálása a szükséges időtartamra.

Rendkívül fontos eleme a járvány elleni védekezésnek a lakosság széleskörű tájékoztatása a probléma komolyságáról az általános pánikhangulat elkerülésével, az egészség megőrzésének és a fertőzés elkerülésének lehetőségeiről, továbbá a gyorsan változó jogszabályi környezetről, hogy minél inkább biztosítható legyen az önkéntes jogkövetés. A lakosság együttműködésének, elővigyázatosságának és fegyelmének hiányában az állam nem, vagy legalábbis nem belátható hatékonysággal tud csak fellépni a járvánnyal szemben. *„Menj be népem, menj be szobáidba, és zárd be ajtódat utánad, és rejtse el magad rövid szempillantásig, míg elmúlik a bús harag!”*[8] Ésaías próféta bibliai intelme ma is érvényes.

Összegzés

A ragályok időről-időre felüthetik a fejüket a világ különböző részein természetes folyamatok, vagy emberi hanyagság következményeként, esetleg biológiai hadviselés célirányosan előidézni kívánt eredményeként. Ez utóbbi a negyedi generációs hadviselés, vagy másnéven hibrid hadviselés egyik eszköze is lehet. A történelemben már több súlyos és nagy területeket érintő fertőzés rázta meg az emberiséget, jelenünkben pedig sajnos a koronavírus járvány demonstrálja, hogy az emberi civilizáció az orvostudomány fejlettsége ellenére sem tekintheti egy letűnt korból származó riogatásnak a világjárvány lehetőségét. Sőt, a világ „globális faluvá” válása nem csupán az információk áramlása, hanem a járványok terjedése is felgyorsult. Az 1347-ben Európában megjelent bubópestis járvány 5 év alatt terjedt el a kontinensen. Ezzel szemben a koronavírus néhány hét, néhány hónap alatt eljutott szinte a világ valamennyi térségébe.

Ha az emberiségnek nem sikerül megelőznie a járvány kitörését, eszközök széles skálája áll

rendelkezésre, amellyel felléphet a terjedés lassítása, új megbetegedések megelőzése, illetve a fertőzöttek elkülönítése és gyógyítása érdekében. Az egyes biztonsági intézkedések fejlődésében az első feljegyzett alkalmazásuktól kezdve a jelen kor jogszabályaiban rögzített metódusokig a történelmi korokon átívelő kontinuitás tetten érhető.

A biztonság érdekében foganatosított intézkedések végrehajtásának hatékonysága az államhatalmi szervek felkészültségétől, társadalmi elfogadásuk pedig egyrészt a tájékoztatás minőségétől, másrészt a meghozott intézkedések alkotmányos legitimitásától, harmadrészt a társadalom fegyelmezettségétől függ.

Egy járványhelyzet próbára teszi az egyént és a társadalmat is. A fertőzés visszaszorítása és a fenyegetés megszüntetése érdekében mindenkire feladat hárul és a cél elérése mindenkitől áldozatot követel. Az állam feladata ebben a helyzetben az állampolgárok biztonságának garantálása, a biztonságos élet feltételeinek megteremtése. A mindenkori politikai elitet, kormányoldalt és ellenzéket minősíti, hogy hogyan viszonyul a biztonság kérdéséhez, és milyen módon teljesíti ki az állampolgárai biztonságát, illetőleg milyen módon erősíti a biztonsági intézkedések hatékony végrehajtásához elengedhetetlen közbizalmat. Magyarország egyelőre jól vizsgázott.

[1] Mózes Második Könyve 9:15

[2] Pandémia: olyan járvány, amely nagy területű kontinens lakosságán söpör végig. (A legjelentősebbek a történelemben: bubópestis, fekete himlő, tífusz, kolera, sárga láz, influenza, malária, spanyol nátha.)

[3] Cecrops Athén városának alapítója a görög mitológia szerint.

[4] Lucretius (Kr. e. 96–55.; római költő): A Természetről. VI. könyv, 1129–1277. sor. Tóth Béla fordítása

[5] Kristóf Ildikó: A pestis pestise. Járvány és lázadás Debrecenben, Rubicon 1990/6. szám.

[6] Camus, Albert: A pestis

[7] A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény, valamint a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény

[8] Ésaías Könyve 26:20